

KELECSÉNYI LÁSZLÓ ZOLTÁN¹

A MŰVÉSZET

(Forrás: enigart.hu²)

A művészet: totális lelki élményt keltő, eszmény átélését kiváltó, értékek érvényesüléséhez vezető utat bemutató alkotás. Társadalmi tudatforma; a mű a kommunikáció folyamatában születik, és a közösség-egyén dimenzióban él tovább.

A művészet alaplépései az aktivitás és a túlmutatás: az ember megalkot egy tárgyat vagy egy képet, ill. kialakít egy tevékenységet, és azzal létfontosságú jelentést közöl. Fő eljárásai: ábrázolás, tükrözés, kifejezés, felhívás. A művészet léttére a szubjektivitás mind az alkotó, mind a befogadó részéről; művészi lelkiállapot az alkotó ihlete, illetve a befogadóra tett katartikus hatás. Legmagasabb rendű célja az emberi teljesség, a kiteljesedés szolgálata. A műalkotás hatása a köztudatban, erősen szűkítve: a gyönyörködtetés. A művészet rokona a szórákoztatás, alacsonyabb szintű funkciókkal. A giccs: ízléstelenül szépелgő, álművészeti készítmény.

¹ Kelecsényi László Zoltán nyugalmazott vezető tanár.

² Az összeállításban látható: A paleolitikumból származó Lascaux barlangfestmény // Ó Egyiptomi művészet – Anubis és Nefertiti // Leonardo Mona Lisa-ja

A művészet szerepköre, eszközrendszere, formanyelve a kultúrtörténetben, a hagyomány-újítás dimenzióban alakul. A módosulás folyamatos, de a megszűnés, a végpont kizárva.

A művészet kezdőlépései már az őskori (*szinkretikus*) tudatkomplexumban jelen voltak, az ember legelső tudatformái és tevékenységei körében. Első fennmaradt műveink: rajzok, festmények pl. barlangfalon. Képmás készítése vagy akár a megnevezés a hatalomba kerítés eszközének tűnt. A képmással, faragvánnyal ősünk idővel úgy vélte, hogy varázslatos (azaz *mágikus*) kapcsolatot teremtett az ábrázolt-megörökített tárggyal, jelenséggel, lénnel. A művészies ábrázolások, eljárások kapcsolatot kerestek a valóságot uraló erőkkel, az ártó vagy segítő lelkekkel, majd az istenekkel.

A rituális szertartásokon a csoporttagok közös ritmikus mozgása és hangadása alakult ki, idővel tánc és ének, kezdetleges hangszerekkel kísérve. Ezek szervezték az együttműködést, a testi-lelki összehangolódást, és iránymutatásul is szolgáltak a csoport (horda, nagycsalád, törzs stb.) tagjai, elsősorban fiataljai számára. A rítusok kialakulása a természetes vezéregyéniség utánzásával kezdődött, és a csoport élén álló varázsló tisztség (→*sámán*) létrejöttével tetőzött.

Az őskori gyökerekből kialakuló szövegformák már irodalmi műfajok (harci dal, munkadal, évszakköszöntő, hősenek, siratóének stb.), és értékeket mutatnak fel. Jelentős előrelépés volt az ókorban a *mítosz*, az ősi narratíva megfogalmazódása, amely epikus-cselekményes keretben közvetített elképzeléseket korábbi történetekről: a világ vagy egy terület születéséről, istenek (és hősök) harcáról. Ezek a szövegek a köztudatban formálódtak, verssé alakítva énekszerzők rögzítették és adták elő, hangszerrel kísérve; későbbi terjesztői énekmondók voltak.

A művészet önállósulása, kiteljesedése először az ógörög kultúrában, a műveltség egyik (de korántsem egyetlen) bölcsőjében következett be. A poliszok már munkamegosztásra épülő társadalmak voltak. Ezekben az emberi tevékenységek széles skálája bontakozott ki, a művészet is. Kialakult több ágon is a képzőművészet, elkülönültek az irodalom műnemei, a legkésőbb a dráma.

A politeista hitvilág sajátos alakjai itt a múzsák, a szellemi élet istennői. A Hésziodosz szerint 9 múzsa között 7 volt a művészeté: a tánc és a zene, az irodalomban pedig 5 ág (a himnuszköltészet, az eposz, a tragédia, a komédia és a szerelmi líra) ihletője. Ez a számarány azt jelzi, hogy a művészetben az ógörögöknél az irodalomé volt a vezérszerep. A képzőművészetet és az építészetet nem szellemi, hanem iparos mesterségeknek tekintették, ezek a *techné* fogalomkörébe sorolták. Az viszont, hogy múzsája volt a történetírásnak és a csillagászatnak is, azt tanúsítja, hogy a művészet elkülönítése a többi társadalmi tudatformától

ekkor még nem fejeződött be. A zenének pedig a csupán indulatokat vagy hangulatokat megszólaltató-kiváltó változatait nem tekintették művészetnek, sőt károsnak ítélte pl. Platón is.

Baldassare Peruzzi: A múzsák és Apollón tánca³

A hellén kultúra csúcspontján (az i. e. V. században) a műalkotásokban már előtérbe került a racionális valóság szemlélet, dominált a valóság leképezése. Az istenekről a figyelem áttérte a földi valóságra. A művész eljárása (az irodalomban és a képzőművészetben) kezdetben az egyszerűsítés és az általános vonások megrajzolása volt, amelyekkel a valóságelemek mintapéldányait rajzolta meg, de a korszak végére az egyedi tulajdonságok, karakterek megformálása is megjelent, pl. a szobrászatban. Az ógörög művészet a vallás szolgálatában született meg, majd az emberi lélek és a személyiség kifejezőjévé fejlődött. A művész a társadalom szellemi életének kimagasló alakja lett, aki az alkotással vezérszerepet vállalt a kultúra alakításában. Feladata a *mimeszisz* volt, az emberi világ tükrözése, utánzása.

Az antikvitás művészete azonban kivételes képződmény, folytatása csak a reneszánszban lesz. Az ókori és a középkori birodalmakban a legfőbb érték a rend, a stabilitás, a biztonság. A társadalmak szervezője évezredek keresztül a politikai hatalom (az egyeduralkodó) és a vallás (az egyház). Segítőjük volt a művé-

³ A múzsák alakjaihoz csak a késő hellenikus kortól kötődik az az állandósult feladatkör, amelyek patrónusaiként ma ismerjük őket: [Kalliopé](#): az epikus költészet, a [filozófia](#) és a [tudományok](#); [Terpszikhoré](#): a [tánc](#); [Thaleia](#) (Thália): a [komédia](#), a [színház](#); [Melpomené](#): a [tragédia](#), a [dráma](#) és a gyászének; [Polühümnia](#): a [himnikus](#) költészet; [Euterpé](#): a lírai verselés és a [zene](#); [Erató](#): a szerelmi [költészet](#) és a [dalok](#); [Kleió](#): a [történetírás](#); [Uránia](#): a [csillagászat](#) és az [asztrológia](#) múzsája.

szet. A vallásos művészet világrendet hirdet, és a valóság elfogadására készítet. A keresztény kultúrában a művészetet Nagy Szent Gergely pápa (590–604) állította az egyház szolgálatába, elsősorban a festészetet és a zenét; az általános analfabetizmus korában ezek tudták az istenhitet hatásosan terjeszteni és erősíteni. Az áhítattal a hívők Istennel alakíthatnak ki lelki kapcsolatot – és közben egymással is hitközösséget alakítva. A klerikus művészet e világnézet jegyében vállal szerepet a társadalom lelki életének alakításában. A műalkotások valóság-elemei szimbólumok, a transzcendencia felé mutatnak. A keresztény kultúra alapl műve a Biblia; az irodalom jellegzetes műfaja a legenda, Jézus vagy a szentek életéről és tanításairól.

Templomok már a kereszténység államvallássá tételétől, 311-től épültek a Római Birodalomban, majd egyre több helyen, de ezekbe a művészet csak fokozatosan juthatott be. A lelki élet tisztasága, háboríthatatlansága eleinte mindent felülírt. A vallásos tartalom képi ábrázolásának tilalma már Egyiptomban is megjelent, ugyanígy a zsidó vallásban is: a Tízparancsolat elutasította faragott kép vagy hasonmás készítését, mert Istennel csak a lelki kapcsolatot tekintette helyesnek. Az iszlám is azonnal ellenállt a művészetnek a VII. században; Mohamed szerint az ábrázolás egyedül az Isten művelete lehet. (A tilalom viszont helyet adott a művészetben az ornamentikának, a minták, formák és színek harmonikus szövevényének; megszületett az *arabeszk*.) A képrombolás újraéledt a bizánci keresztény kultúrában, 726–842 között. A gótikus templom (Suger apát forradalmi kezdeményezése a XII. század közepén) is elsőre többekben ellen-szenvet váltott ki. A pusztítás a reformáció korában megismétlődött: Kálvin állásfoglalását követve a XVI. században rengeteg templom és oltár is áldozatul esett. Az ének-zene területén pedig csak az egyház hosszas ellenállását legyőzve, lépésenként kerülhetett be a szertartásokba a kromatika, a polifónia, majd egymás után a hangszerek, mígnem kialakult pl. a liturgia, rögzült zenei miserészekkel, egyre magasabb rendű kompozíciókkal.

Az élesen tagolt társadalmakban a kultúra sem egységes. Az ókortól kezdődően a birodalmak, királyságok, császárságok stb. dolgozó tömegeihez, az összné-pesség óriási többségéhez a domináns kultúra csak közvetve és változó hatás-fokkal jutott el. Az egyházi művészet mellett már a középkorban egyéb, világias ágak is megjelennek, pl. a vágánsköltészet, a zenében a motetta, a madrigál stb. A középkorban az udvari énekes olykor lecsúszik a társadalmi ranglétrán, és lesz belőle pl. igric, garabonciás vagy vágáns, goliárd. A keresztény kultúrát Európában évszázadokon át uraló latin nyelv mellett feltűnik a nemzeti nyelv pl. a Minnesänger és a trouvère dalaiban.

A paraszti-népi kultúra a nemesi világ alatt a saját útját járja, a munkavégzés és szegénység korlátai között, és valamelyest őríz korábbi hagyományokat is. Létezik népművészet is, kifejezi a dolgozó tömegek jellegzetes életmódját, léthelyzeteit, szellemi világát, e témakörök értékeit. Fő ágai: népmese, népballada, vallásos népének, népdal, népzene, néptánc, népviselet stb. Ezek elkülönültsége a társadalmakban fennmarad egészen a modern korig; a népi kultúra elemeinek összegyűjtése (és beemelése a nemzeti műveltségbe, ezáltal annak gazdagítás) csak a XVIII. század második felében kezdődött el Európában.

A reneszánsz a polgárosuló itáliai városállamokban jelent meg, a képzőművészetben fejlődött ki. A vallást ekkor átmenetileg háttérbe szorította a világi szemléletmód. Ahogy a középkor vége felé a mindennapi életben, úgy a művészetben is a földi valóság, a természet, az emberi kapcsolatok, a személyiség kerültek megint a középpontba. A műalkotásban harmonikus, szimmetrikus vagy ellenpontos formák, zárt kompozíció, élethű és perspektivikus ábrázolás, az ember és a természet összhangja, a valóság részletes megfigyelése, tipizálás és egyszersmind idealizálás jelentkezett. Új lendületet kapott az irodalom és a képzőművészet. A kor embere személyesen élte át korának válságait, és kísérelhette meg azok feloldását. A reneszánsz művész szabad mozgástérben élt, köztiszteletet élvezett, öntudatos személyiség lehetett, önérzettel alkotott.

A manierizmus a stílus felülemelkedését hozta el a tartalom-forma dimenzióban; a reneszánsz világkép korlátozódott és erejét veszítette, a művészet mondanivalója elbizonytalanodott. Németalföldön a portré- és tájképfestészet azonban remekműveket hozott létre.

A barokk visszaállította a keresztény hitvilág vezérszerepét; ellentétek harcából kialakuló végső harmóniát sugallt. A földön káosz uralkodik, a valóságban ellentétpárok feszülnek, de az isteni szférában tökéletes az összhang. A műalkotás szövevényes, a formája szabálytalan, bizarr elemekből szerveződik, barokk ornamentika bármilyen korábbi stíluselemeket is felhasznál. A látványok látomásokhoz vezethetnek. Az építészet, szobrászat, festészet és irodalom mellé felzárkózik, sőt ismét élre tör a zene, vezérletével megszületik az *összművészet*.

A barokkhoz csatlakozott a rokokó: ez a díszítés túlsúlyával már a művészi kánon megingását is kifejezte; a modernség egyik előfutára volt.

A hagyományokhoz visszaforduló, a művészetet szabályozó irányzat a klasszicizmus, az eszményi harmónia művészete. Az antikvitas humanizmusát is kifejezi, mentsvárként. A kor embere az ész fegyelmével, a törvények és szabályok betartásával, a hagyományok követésével kísérli meg a boldogulást, az eszmények közelítését, megvalósítását. A műalkotás példát mutat: benne az in-

dulatok racionalizált tárgyasulása, az önfegyelem uralma érezhető. Domináns érték ekkor általában a *szép*, a művekből „*nemes egyszerűség és csendes nagyság*” áramlik (Winckelmann). A kor zenei változata a *klasszika*. A társadalmi elitben házi muzsikálás, szalonzene hallható.

William-Adolphe Bouguereau: A művészet és az irodalom, 1867

A művészetben, sőt a kultúrtörténetben a romantika hozta el a gyökeres, máig ható fordulatot. Előzménye a preromantikának is nevezett szentimentalizmus, az érzelmek művészete: az érzelmi lázadás ábrázolása a társadalmi korlátok, a boldogságot akadályozó hierarchia ellen. A centralizált társadalomban (amely ekkor már több ezeréves formáció), a kollektív személytelenség világában az egyén egyszer csak megszólal, boldog szeretne lenni – de csak a kilátástalanság elpanaszolásáig jut el.

Ekkor lép színre a romantika. Az eszmények képviselte jegyében utasítja el az ábrázolás- és kifejezőmód hagyományozott szabályait. Kifejeződik benne egyfelől a kilátástalanság, a világfájdalom (*spleen*), de az életöröm is, sőt a korlátok átlépésének szándéka is, a forradalmiság. Közepontjában a szabadság-eszme áll, a teljesség utáni vágy, az egyén önkifejezési és érvényesülési szándéka.

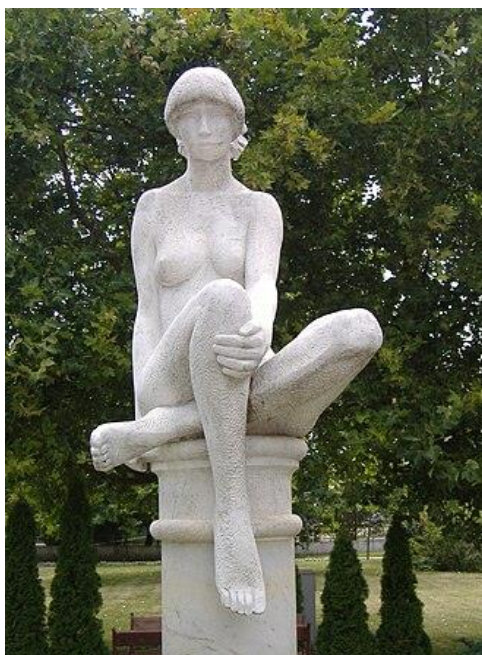
A romantika nem csupán művészeti irányzat és stílus, hanem életérzés és újszerű világszemlélet is, sőt a kultúrtörténet kivételes hatású, a kultúra egészére ható irányzata. A polgárosodáshoz társult, annak ideológiájából született, annak

érvényesüléséhez járult hozzá. Az egyén és egyben a közösség értékvilágát mutatta be, nemzeti kultúrákat segített életre. A romantikával figyelem irányult a nemzeti múltra. Napfényre kerültek a népi hagyományok, a paraszti kultúra alkotásai: népdalok, népmesék, népballadák, néptánc. Hatására drámaszerzők népszínműveket is írtak.

A romantika társadalmi változásokra is ösztönzött. A szabadságeszme életre kelése reformokat, sőt forradalmakat eredményezett, Európában az egyeduralkodó egyre több országban felváltotta a polgári demokrácia kezdeménye. Magyarországon ekkor kapott lángra a nemzeti érzés, költőink és íróink vezérszerepet vállaltak a „*haza és haladás*” program megvalósításában. Művészetünk felpezsdülése nemzetközi rangú alkotókat teremtett (pl. Petőfi Sándor, Liszt Ferenc, Munkácsi Mihály). Mindemellett a romantikával Európa látókörébe kerültek az egzotikus kultúrák is, ezzel is új perspektívák születtek.

A művészeti hagyományok félreállításával, átlépésével a romantika további utakat nyitott a modern művészetnek. A romantika ellenpontjaként kialakult a valóság tárgyilagos ábrázolása, a realizmus (főként az irodalomban), amely objektíven feltárja a társadalom állapotát, benne az egyén helyzetét. Megjelent az impresszionizmus, a szimbolizmus, a naturalizmus, őket követték az avantgárd stílusok és kifejezőmódok. Mellettük visszafordulás is történt a tradíciókhoz, pl. az új klasszicizmus 1930 körül. A posztmodern korban pedig a modernség felülvizsgálata is bekövetkezett, és napjainkban élnek művészeti hagyományok is, a legújabb jelenségek mellett. Néhány évtizede már szabad tapsolni a templomban egy Bach-mise előadása után, sőt beat-misét is eljátszanak ott.

A modernség kibontakozásától a kultúrában nincs mindent felülíró vezérvonal, csak tényezők és irányzatok szövevénye. A kultúrában a művészet is önálló életet él, sőt támogatást is kap a társadalom vezetésétől: intézmények, szervezetek, programok, rendezvények stb. adnak számára kereteket és lehetőségeket. A modernség egyik vívmánya, az alig másfél évszázada létező közoktatás (az irodalom, az ének-zene, a rajz és műalkotások elemzése tantárgyakkal) a művészet ismeretét is terjeszti, és a tanítványok nyitottságát, fogékonyságát is növeli. Szakszerű képzés van a művészi pályára is, az oktatás mindhárom fokán. Ahol a polgári kultúra már erős, ott a politikai hatalom nem próbálkozik a szellemi élet érdekei szerinti terelésével.

Marton László: A [makói Múzsák kútjának](#) főalakja

A művészet azonban a modern, ill. a posztmodern korban is korlátok között él. A közkultúra nem magas szintű, a tömegek inkább csak szórakoztatásra, kikapcsolódásra vágynak, élménypótlásra, feszültségek levezetésére. Új műfajok is megjelentek már több mint 100 éve, a zenében pl. operett, könnyűzene, tánczene, az irodalomban és a filmgyártásban pl. krimi, a tévében pl. szappanopera. A kulturális élet szervezőit pedig az üzlet is vezérelheti, ennek eszköze a hatásadás, pl. erotikummal, brutalitással, fantasztikummal.

Pablo Picasso Békegalambja (1949)

FÜGGELÉK

HÍRES ZENÉK A MŰVÉSZETEK ÖSSZETARTOZÁSÁRÓL

1. MODESZT MUSZORGSKIJ – EGY KIÁLLÍTÁS KÉPEI (1874)

Talán a legismertebb zenemű, amely képzőművészet által inspirált. Muszorgszkijt barátja, Viktor Hartmann festményei és rajzai ihlették zongoraciklusának megírására. A ragyogó zongoradarab adekvát zenekari feldolgozása Maurice Ravel nevéhez fűződik.

[Evgeny Kissin: Mussorgski - Pictures at an Exhibition \(34:32\)](#)

Jevgenyij Kiszin (zongora)

[0:35](#) Séta I. [1:47](#) Gnóm [4:12](#) Séta II. [5:08](#) Ódon kastély [10:15](#) Séta III. [10:41](#) Tuileirák (a téren játszó gyermekek) IV. [11:40](#) Bydlo (nehézkesen baktató ökrösszekér) [14:40](#) Séta V. [15:17](#) Kis csibék tánca a tojáshéjban (ezt a rajzot Szerov Trylky című balettje ihlette) [16:27](#) VI. Samuel Goldenberg és Smüle (egy gazdag és egy szegény lengyel zsidó tragikomikus párbeszéde [18:39](#) Séta VII. [19:48](#) A limoges-i piac (civakodó kofák vidám zsibongása VIII. [21:03](#) Katakombák (a katakombák kísérteties látomása, a képen Hartmann önmagát is ábrázolta, lámpással kezében a sírok között); Halottakkal a halottak nyelvén (Hartmann sorra szólítja a koponyákat, amelyek belsejében fény gyullad fel) IX. [25:37](#) Baba Jaga kunyhója (az orosz népmesék vasorrú bábájának kacsalábon forgó háza és a lármás boszorkányszombat) X. [28:56](#) A kijevi nagykapu (diadalmas orosz népi hangú finálé).

[Modeszt Muszorgszkij–Maurice Ravel:Egy kiállítás képei \(34:32\)](#)

Szentpétervári Mariinszkij Színház Zenekara, vezényel: Valerij Gergijev
(További magyar nyelvű ismertető a link megnyitásával!)

2. PAUL HINDEMITH – MATHIS DER MALER (1934)

Egy operája és egy szimfóniája is készült Matthias Grünewald német reneszánsz festő életéről és Isenheimi oltárképéről.

[Hindemith: Sinfonie »Mathis der Maler« · hr-Sinfonieorchester · Susanna Mälkki \(30:43\)](#)

– Sinfonieorchester – Frankfurt Radio Symphony, vezényel: Susanna Mälkki
(Alte Oper Frankfurt, 2024. II. 9.)

I. Angyalok koncertje. (A kép címe egyszersmind az „*Es sungen drei Engel ein süssen Gesang*” kezdetű régi népénekre utal, amelynek dallamát a tétel zenei anyaga cantus firmusként használja fel.) [00:00](#)

II. Sírbatétel. (Az opera hatodik jelenetét idézi fel mély megilletődöttséget sugalló gyászzenéjével.) [09:33](#)

III. Szent Antal megkísértése. (Szent Antal és Matthias Grünewald alakja a zeneszerző képzeletében eggyé vált, a szent megpróbáltatásainak látomása a művész küzdelmeinek drámai ábrázolása során nagyon is konkrétformát, nagyon is világos értelmet nyer. A poklokon aratott győzelem és a magára talált művész erkölcsi diadala a tétel végén elhangzó gregorián dicsőítő ének /Lauda Sion Salvatorem/ és Alleluja hangjaival fejezők be. [14:32](#)

(Pándi Marianne: Hangversenykalauz. Zenekari művek 407-408. oldal, Saxum Kiadó, 2005)

3. CLAUDE DEBUSSY – CLAIR DE LUNE

Ez a darab Paul Verlaine „Clair de lune” (Holdfény) című verse által inspirált, vagyis az irodalom (egy másik művészeti ág) hatott rá.

[Suite bergamasque, L. 75: III. Clair de lune \(4:59\)](#)

(Frankl Péter-zongora)

4. LEONARD BERNSTEIN – MISE

A katolikus misét zenei, színházi és filozófiai elemekkel ötvözte – reflektálva a vallás, a hit és a művészet kapcsolatára.

[Bernstein Mass \(1:46:19\)](#)

Featuring Angela Lansbury Orchestra, vezényel: Marin Alsop

5. ERIK SATIE – PARADE (1917)

Egy balett, melyben Picasso díszletei, Cocteau szövege és Satie zenéje találkozik – a művészeti ágak összefonódása.

[PARADE - Erik Satie \(16:45\)](#)

Művészeti vezető: Ruben Zahra | Zongoristák: Gisèle Grima és Ardita Statovci | Ütőhangszeres: Kristian Schembri | Koreográfia és táncosok: Diane Portelli és Dorian Mallia - Moveo Dance Company | Jelmezek: Ritienne Zammit | Vetítési táncszekvencia: MAKAVisuals | Stop motion animáció: Christ Scicluna | Maszkok és bábok: Charles Bezzina |